

PRESENTACIÓ

El títol d'aquest volum respon a la denominació rebuda pel Grup de Recerca Consolidat fundat, ara fa vint anys, pel Dr. Manuel Sánchez Martínez a la Institució Milà i Fontanals del CSIC. Concretament, el grup de recerca va néixer l'any 1995 i, en la convocatòria de 1997, va obtenir ja la consideració de «consolidat», que ha conservat fins a dia d'avui. Com el seu nom indica, originàriament l'objectiu del grup era l'estudi conjunt de la fiscalitat i del món senyorial. Prenent com a referència Catalunya, es pretenia abordar una de les qüestions més destacades, llavors i ara, per a la història econòmica, social i política de l'Occident medieval: el naixement d'una «nova» fiscalitat d'Estat que, anant més enllà de les rendes i impostos de caire patrimonial, va permetre la construcció d'un sistema fiscal capaç d'abraçar tota la població que vivia sota la sobirania del rei.

A partir d'aquesta premissa inicial, els objectius del grup es van anar diversificant a mesura que s'hi sumaven investigadors i noves línies de recerca. Entre totes elles, cal destacar —com pot suposar-se— aquella dedicada a l'ampli ventall de fiscalitats que es desenvoluparen a la Corona d'Aragó a partir del segle XIV de la mà del rei, de les Corts, dels municipis i d'altres institucions polítiques, com ara, les senyories, l'Església o les aljames jueves i sarraïnes. D'entrada, l'interès principal del grup es dirigí vers el patrimoni reial i les finances de la corona, però ben aviat s'hi afegí l'anàlisi del procés de consolidació del sistema fiscal municipal. Com es sabut, la consolidació d'aquest sistema fou resultat de la negociació entre les autoritats locals i el monarca que, en contraprestació pel suport econòmic rebut per fer front a les inacabables conteses bèl·liques, dotà les comunitats d'una autonomia política i fiscal desconeguda fins aleshores. En estreta relació amb el procés esmentat s'analitzà, així mateix, el fenomen d'aparició del deute públic, un dels trets més originals dels països que formaven l'antiga corona aragonesa, i sense solució de continuïtat es passà a l'estudi de les finances de la Diputació del General, «nascuda» precisament arran de l'emissió per part de les Corts de censals morts i violaris. Puntualment, també s'ha prestat atenció a la fiscalitat establerta al voltant de la resta d'institucions polítiques del moment, essent les recerques dedi-

comes a la hisenda eclesiàstica i/o pontifícia les que han rebut una major embranzida en els darrers temps.

Paral·lelament, el grup ha contribuït també al millor coneixement de les relacions entre els senyors feudals i la pagesia, especialment a la Catalunya Vella. En aquest sentit, destaquen els treballs dedicats a l'origen de la servitud i més recentment als nivells de vida de la pagesia, que han canviat la imatge tradicional dels pagesos remences catalans. Això ha estat possible gràcies a l'estudi simultani de la ruralia i de la urbanització a petita escala, és a dir, de les viles o petites ciutats, centres d'un mercat permanent, que constituïren un producte original de la societat feudal.

A grans trets, aquesta ha estat la trajectòria científica del Grup de Recerca *Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval*, dirigit des de l'any 1995 fins el 2013 pel Manuel Sánchez (i, actualment, pel Pere Orti Gost, de la Universitat de Girona). Durant aquests anys, i gràcies a l'empenya del Sánchez, un deversall de publicacions ha vist la llum, resultat de les recerques dutes a terme per desenes d'investigadors en el si del grup o com a col·laboradors. Cadascuna d'elles ha posat el seu gra de sorra, convertint el tema de la «fiscalitat», tal com se'l denomina habitualment, en una de les línies d'investigació més fecundes, tant a Catalunya com a la resta d'Espanya, en els darrers decennis. Hi han contribuït també, val a dir-ho, els projectes de recerca aconseguits pel M. Sánchez en les diferents convocatòries dels successius ministeris de ciència espanyols des de 1989, així com els acords de col·laboració establerts per l'investigador esmentat amb altres equips de recerca, nacionals i internacionals. Entre aquests destaca especialment la profitosa activitat conjunta amb el grup dirigit per Denis Menjot, de la Université Lumière-Lyon 2, que va permetre l'anàlisi comparada de les noves fiscalitats desenvolupades a França, Castella, Itàlia i la Corona d'Aragó.

Lluny d'estar exhaurida, al cap de tants anys, l'activitat del grup continua amb força i, prova d'això, és el volum que aquí es presenta, on s'hi contenen 18 nous estudis sobre renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval, i més enllà. D'ençà aquell primer monogràfic, publicat dins la col·lecció «Anejos del Anuario de Estudios Medievales» l'any 1993 i titulat *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, han estat diversos —com hem apuntat— els volums miscel·lanis dedicats al tema, gairebé tots sota la direcció del Manuel Sánchez. Per això, arribada l'hora de la seva jubilació, s'ha cregut convenient dedicar-li els resultats de les recerques dutes a terme en el marc del darrer SGR, el primer que ell no ha encapçalat. Pot dir-se, també en aquest cas, que «son todos los que están, aunque no están todos los que son», començant per alguns malaguanyats companys que han format part del Grup i ens han deixat: Mercè

Aventín, Prim Bertran i Pasqual Ortega. Així mateix, els col·legues Josep Maria Salrach, Max Turull, Roser Salicrú, Carles Vela i Ana Gómez, haurien volgut participar en el llibre, però no ho han pogut fer per diverses raons; tots ells se sumen a la dedicatòria en testimoni d'amistat i reconeixement científic. Malgrat tot, fins a tres generacions d'historiadors es reuneixen en aquesta obra: companys, deixebles i deixebles dels deixebles de M. Sánchez. I ho fan per tractar temes diferents en els que ha estat fonamental el seu mestratge.

Com acabem d'assenyalar, aquest volum recull els resultats del darrer SGR, on es poden trobar estudis que reflecteixen les diverses línies de recerca del grup. Així, en primer lloc, cal esmentar els treballs dedicats a la fiscalitat reial, començant pel de Vicent Baydal, que analitza els subsidis negociats entre la monarquia i els estaments valencians (municipis, noblesa, eclesiàstics) per combatre els genovesos i pacificar l'illa de Sardenya durant el període comprès entre 1353 i 1355. A banda de donar a conèixer les aportacions dineràries fetes pels municipis i els altres dos estaments, l'autor exposa les conseqüents dinàmiques generades, tant a nivell fiscal (sobretot pel que fa a l'establiment de cises o imposicions) com a nivell financer, mitjançant la venda de deute públic a partir de diverses modalitats de crèdit (*mutua*, censals morts i violaris) i el recurs a financers o canvistes de la capital del regne (cas d'Arnau de Valleriola o del jueu Jafudà Alatzar). D'altra banda, dins del mateix àmbit dels subsidis extraordinaris, Esther Redondo estudia el procediment implementat per la monarquia a l'hora de sol·licitar-los i fa palesa la complexitat assolida per les estructures administratives de la corona durant el llarg regnat de Pere el Cerimoniós (1336-1387). A títol d'exemple, l'autora estudia el *modus operandi* emprat pel monarca a l'hora de sol·licitar els *coronatges* per la coronació del rei i els *maridatges* pels matrimonis tant d'ell com dels seus fills i filles, resseguint totes les etapes del procés, des de les pròpies demandes i el nomenament dels comissaris encarregats de recaptar-les fins a les auditories de comptes que aquests últims havien de passar davant del mestre racional. Una extensa nòmina de documents desfila, d'aquesta manera, davant del lector, que té en l'estudi de Redondo una guia perfecta per poder endinsar-se en els procel·losos fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i, més concretament, en els del Reial Patrimoni. Per la seva part, Jaume Riera mostra una altra de les cares de la fiscalitat reial, concretament aquella que requeia sobre les aljames de jueus reials de la Corona d'Aragó entre dues significatives dates per a la història d'aquestes comunitats, 1346 i 1410. L'autor estudia el pagament durant aquests més de 60 anys d'un impost regular i fins ara mal conegut, denominat *protecció*, que s'afegia a la resta d'exaccions (quèstia, cena, subsidis, coronatge...) satisfetes per les aljames. L'exposició s'organitza a partir de cinc períodes histò-

rics, atenent l'autoritat que regulà l'impost i la seva destinació, i s'il·lustra amb un nodrit conjunt de quadres on s'indica el que pagaven les diferents aljames dels quatre territoris de la confederació aragonesa abans, enmig i després dels pogroms de 1348 i 1391. Tot i que l'autor adverteix sobre els perills d'extrapolar les dades que s'ofereixen, i no pot certificar que siguin un reflex fidel de l'evolució econòmica i demogràfica de les comunitats esmentades, estem segurs que el lector no quedarà indiferent davant l'evolució que s'albira.

A mig camí entre la fiscalitat reial i l'eclesiàstica es troba l'article d'Esther Tello, que s'ocupa de la contribució de l'Església a les demandes de la monarquia, prenent com a referència la informació proporcionada pels registres de tresoreria conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó entre 1350 i 1387. L'autora posa en valor aquesta sèrie, per bé que no s'està de recórrer també als albarans testimonials del mestre racional, a través dels quals es fiscalitzava la gestió dels tresorers reials. Més enllà de les consideracions heurístiques, l'article té com a propòsit posar de manifest les diferents facetes que abraça la contribució eclesiàstica en funció dels ingressos que apareixen consignats a la font esmentada. Així, al marge de les dècimes, es repassen els donatius concedits a les Corts i els subsidis sol·licitats per altres motius, així com l'assignació de determinades rendes (llegats per a causes piadoses incertes, primícies), el cobrament de drets d'amortització sobre propietats traspassades a l'Església (mà morta) i la confiscació dels béns i rendes dels clergues absents. Sense solució de continuïtat, hem de fer esment al treball de Jordi Morelló, que aporta llum sobre un episodi clau de les relacions monarquia-Església a partir del seguiment dels concilis provincials celebrats a Tarragona entre 1366 i 1369. Prenent com a principal base documental els llibres d'actes conservats a l'arxiu de l'arquebisbat, es posa de manifest com la dècada de 1360 es correspon amb una etapa d'especial conflictivitat entre l'església catalana i el rei Pere el Cerimoniós en el marc de l'anomenat conflicte de les temporalitats. Per sufragar les despeses de les ambaixades trameses tant a la cort del rei com a Avinyó per defensar la posició eclesiàstica es va haver de recórrer a l'establiment de successives talles o derrames entre el mateix clergat. Morelló dona a conèixer la manera com s'efectuà el repartiment d'aquestes talles conciliars —qüestió que poques vegades ha estat objecte de consideració per part dels estudiosos de l'Església—, a base igualment de presentar el resultat comptable de les recaptacions obtingudes i les consegüents despeses sufragades. Al marge dels aspectes fiscals i de gestió, el seguiment d'aquest cèlebre plet entre l'estament eclesiàstic i el rei serveix per conèixer millor el rerefons de la concòrdia subscripta el 1372, amb la qual es posaria fi al conflicte al·ludit.

Com hem apuntat, en paral·lel amb la hisenda reial es desenvolupà la fiscalitat de la Diputació del General de Catalunya, com a conseqüència fonamentalment de l'emissió de censals morts i violaris per part de la institució emanada de les assemblees de Corts. Albert Reixach estudia l'arrendament dels impostos assignats al pagament d'aquest deute públic, en concret, se centra en els arrendataris dels drets del General (la bolla de plom, sobre la producció de draps, i el dret del segell de cera, sobre la comercialització) a la demarcació fiscal de Girona durant el període 1380-1440. En la seva anàlisi, l'autor combina diferents variables (composició sòcio-professional, lligams familiars i professionals, participació en altres negocis fiscals, activitat política en l'àmbit municipal...) i n'identifica els principals inversors. Per altra banda, també es dóna compte de l'articulació de xarxes més àmplies a partir de la ramificació d'agents escampats dins la mateixa col·lecta i en altres districtes fiscals. En síntesi, l'aportació que fa Reixach incideix en una vessant de la Diputació del General que caldria seguir treballant, ampliant l'estudi a altres territoris i demarcacions on hi hagué arrendaments de les generalitats. Per la seva part, Lluís To posa el focus en un exemple concret de l'aplicació dels drets del general aprovats a les Corts de Montsó de 1363, estudiant la comercialització de draps a la ciutat de Vic a partir de les dades que li ofereix un excepcional registre escrit pel notari vigatà Pere de Mas, escollit juntament amb altres dos individus per recaptar els impostos sobre la producció i comerç de productes tèxtils. Tal com diu l'autor, resulta sorprenent comprovar l'exactitud i la minuciositat amb la qual el notari recull en una sola anualitat milers de dades que, plegades, ofereixen una valuosa instantània del que devia ser l'activitat manufacturera i comercial dels teixits de llana a Vic. Així mateix, les dades recollides d'aquest registre de 1363-1364 permeten observar la gran difusió de la draperia catalana, produïda a la mateixa ciutat de Vic i en d'altres centres urbans, que contrasta amb el que succeïa tan sols 60 anys abans, quan les taules dels drapers de Vic estaven plenes de draps francesos, flamencs i occitans.

En el volum, no podien faltar-hi tampoc els estudis dedicats al sistema fiscal i financer municipal, amb la ciutat de Barcelona al capdavant. Paradoxalment, i en termes relatius, les finances de la capital catalana han estat de les menys estudiades al Principat, especialment pel que fa al segle XV. D'aquí l'interès de l'article presentat per Laura Miquel, on es fa la dissecció d'un llibre de tresoreria (clavaria) del Consell de Cent, corresponent al primer semestre de l'any 1414. Com pot suposar-se, un dels objectius d'aquesta recerca és entendre el funcionament de la clavaria i veure quins ingressos i despeses s'hi enregistraven, parant una atenció especial als dos capítols principals de la hisenda barcelonina: les imposicions indirectes i el deute censal. Certament, la imatge que s'obté d'aquesta anàlisi és parcial i així ho

palesa l'autora, conscient de l'abast i límits d'una font sovint menystinguda per la seva complexitat, especialment arran de la creació de la Taula de Canvi municipal (1401). Tanmateix, ens trobem davant d'un treball ineludible, que marca el camí per continuar aprofundint en el transcendental estudi de l'evolució financera de la metròpoli catalana. Un segon article relacionat amb la hisenda local és el que dedica Albert Martí a la capital d'una de les senyories laiques més importants de Catalunya, Castelló d'Empúries, en un període clau de la seva història fiscal i financera, la segona meitat del segle XIV. Concretament, l'autor es proposa descriure l'estat financer de la clavaria castellonenca durant l'exercici 1371-1372, quan n'era responsable l'apotecari Francesc Paitaví, i ho fa dividint l'estudi en dues parts clarament diferenciades. D'una banda, s'analitza el procés d'endeutament de la *universitas* de Castelló, repassant sumàriament les emissions de censals morts i violaris realitzades per les autoritats locals des de 1344. D'altra banda, s'estudia la gestió de Paitaví entre 1371-1372, marcada per les mesures que hagué de prendre el Consell per tal d'evitar la fallida municipal i pagar tant les pensions o interessos del deute emès per fer front a les necessitats de la comunitat com aquelles rendes venudes en nom de la Diputació del General de Catalunya el 1366, en el context dels enormes donatius concedits a la corona en l'etapa final de la guerra contra Castella. Manresa constitueix l'objecte del tercer estudi inclòs en l'àmbit municipal i, en ell, Marc Torras aprofita una font fiscal excepcional, els llibres de manifestes dels anys 1485 i 1490, per estudiar el volum i l'abast del mercat de rendes a la ciutat esmentada en els darrers anys del segle XV. Com és sabut, els manifestes eren els registres elaborats per les autoritats locals amb l'objectiu de conèixer el patrimoni dels contribuents i, en funció d'aquest, repartir les derrames o talles. Partint d'aquestes declaracions, l'autor analitza les quantitats que es pagaven en concepte de censos emfitèutics carregats sobre els béns immobles, i el mateix fa amb les pensions de censals morts i els deutes derivats de préstecs o altres operacions de crèdit. Tot plegat, permet reconstruir amb detall el mercat de rendes a Manresa, establint quins contribuents hi participaven, quines eren les quantitats que es movien a tota la ciutat per aquell concepte, quins n'eren els principals beneficiaris i quins eren els nivells d'acaparament. En definitiva, es dona constància de l'important volum de diners que es movia en l'època aquí considerada i, més enllà de la profusió de xifres i percentatges, es mostra la configuració d'una societat eminentment rendista, amb una majoria obligada a pagar rendes enfront d'una minoria que n'era receptora. Completa la sèrie de treballs dedicats a la fiscalitat municipal l'article de Pere Verdés, que s'ocupa de les reiterades temptatives documentades a la vila de Cervera durant els segles XIV i XV d'establir un revolucionari impost sobre la renda. Com hem apuntat, l'impost directe tradicional en els

municipis catalans prenia la forma de talles, que es repartien en base a la riquesa moble i sobretot immoble dels contribuents. Doncs bé, des de 1366 la comunitat cerverina va intentar crear també impostos sobre la renda que proporcionessin recursos complementaris per eixugar l'importat deute concret i, a mitjan segle XV, un bàndol polític fins i tot va aconseguir substituir les derrames clàssiques, considerades com a poc progressives, per aquella nova modalitat fiscal. L'autor para un esment especial a tot el que va succeir durant la conflictiva dècada de 1440 i, en darrera instància, reflexiona sobre les raons per les quals va acabar fracassant l'agosarada iniciativa.

A cavall entre el municipi i la senyoria, l'estudi de Pere Orti Gost dona pas al cinquè i últim àmbit, fonamental —com s'ha dit— en les investigacions del Grup de Recerca Consolidat des del seu origen. I ho fa amb una ambiciosa proposta que pretén proporcionar nous elements de judici que permetin reflexionar i replantejar la visió tradicional de la decadència econòmica de la Catalunya del segle XV. Amb aquest objectiu es presenten dues sèries fiscals que, segons l'autor, poden reflectir en certa manera l'evolució de l'activitat comercial de dos nuclis urbans ben diferents, com són Barcelona i Sant Feliu de Guíxols: la lleuda de Mediona, recaptada a la ciutat comtal, i la imposició major cobrada a la vila del Baix Empordà. La sèrie barcelonina reflecteix directament l'activitat comercial de la ciutat amb una cronologia àmplia que va des del final del segle XIII a l'inici del segle XVI; la sèrie guixolensa, més reduïda en el temps, ho fa indirectament, per la qual cosa es complementa amb les dades resultats de l'anàlisi del mercat censal. L'estudi combinat permet, en darrera instància, qüestionar alguns elements centrals de la cronologia de la crisi plantejada per Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar que caldrà comprovar en recerques futures.

També entre dues aigües, però en aquest cas entre l'àmbit reial i el senyorial, es troba el treball d'Andreu Galera, centrat en les dinàmiques engegades al vescomtat de Cardona per fer front a les demandes realitzades per la corona durant el bienni 1374-1375. Concretament, l'interès principal de l'autor és mostrar com es gestionà el pagament dels dos fogatges establerts durant aquell bienni, l'un dels quals computa 3.500 focs en aquella demarcació senyorial. L'estudi repassa també les estratègies fiscals i financeres posades en pràctica per fer front a les diferents necessitats del moment, com ara la defensa i fortificació de les viles del vescomtat —tant de Cardona com de Solsona—, l'aprovisionament de cereal o la compra d'armes. Enmig d'aquesta situació es documenta l'establiment d'impostos de diferent tipus així com l'emissió de deute públic (censals morts) i, en el cas de l'abastament blader, el recurs a préstecs a curt termini. En síntesi, Galera ens ofereix un quadre detallat de totes les vicissituds viscudes en el territori esmentat en un període de temps bastant breu però intens, i el paper acomplert pels dife-

rents agents implicats: la corona, la senyoria, els municipis i alguns particulars en la faceta de prestadors i compradors de censals. Ja de ple en l'àmbit senyorial, però sense abandonar la transcendental qüestió de l'endeutament censal, trobem l'estudi d'Alejandro Martínez. En aquest cas s'analitzen les operacions financeres que, durant els darrers decennis del segle XIV, van permetre a Bernat IV, vescomte de Cabrera i Bas, adquirir de forma successiva els drets alodials sobre els castells de Palafròls i de Blanes, situats en el sector nord de la costa del vescomtat de Cabrera. Per dur-les a terme, Bernat va requerir el recolzament econòmic de bona part dels habitants dels seus dominis, que es feren càrrec del pagament dels interessos dels censals morts venuts per aconseguir el capital necessari i, en contrapartida, aconseguiren una major autonomia enfront del senyor. Malgrat tot, l'impost directe establert per eixugar el deute no va tenir tots els resultats esperats i donà pas a noves dinàmiques fiscals i polítiques durant el segle XV que caldrà seguir estudiant.

Més enllà de la fiscalitat pròpiament dita, però sense perdre-la de vista, altres tres estudis completen les recerques dedicades al domini senyorial. El primer, obra de Víctor Farías, té com a objectiu l'anàlisi d'una institució que fou bàsica per al desenvolupament dels petits nuclis urbans o viles situades a l'est del riu Llobregat: el mercat setmanal. Més en concret, l'autor mostra el mercat com una institució senyorial, és a dir, creada, sostinguda i promoguda pel senyor que generalment ostentava també el domini del lloc. Així, després de presentar el procés de difusió dels mercats setmanals al nord-est del Principat, s'estudien les diferents manifestacions de la potestat senyorial exercida sobre aquesta institució (inclosa la fiscal) i la intervenció en el seu funcionament. Tal com conclou Farías, les mesures preses pel senyor en relació amb el mercat setmanal buscaven treure'n el màxim benefici, però alhora tenien com a propòsit promoure i regular les activitats econòmiques a la vila, afavorint d'aquesta manera la multiplicació d'aquests llocs de trobada entre els segles XI i XIV i contribuint decisivament a la creació de la nova xarxa urbana medieval. Xavier Marcó és l'autor del segon article, on s'aborda una altra qüestió fonamental i, alhora, controvertida per la historiografia del feudalisme: la suposada reacció dels senyors amb posterioritat a la Pesta Negra, en el context de la caiguda de la renda provocada per la crisi baixmedieval, en aquest cas a la Catalunya del Quatre-cents. A partir d'una sòlida base documental, Marcó es marca l'objectiu d'examinar si aquest enduriment de les condicions senyorials es va produir realment i amb quina intensitat a partir d'un estudi de cas centrat a l'àrea de la vall d'Aro al segle XV. Per fer-ho, estudia els entramats administratius de les senyories de la zona, les iniciatives que dugueren a terme per controlar el seu domini o l'evolució dels ingressos, i arriba a la conclusió que, en aquest cas, no es produí una

reacció feudal severa i que els senyors de la vall no foren capaços d'imposar noves exaccions sobre els tinents de les seves terres ni d'endurir l'aplicació de les servituds. Així doncs, segons l'autor, la reacció senyorial fou molt més tènue del que ha cregut bona part de la historiografia i es reduí al fet d'intentar tornar a posar en conreu les terres dels masos que havien esdevingut rònecs, causa principal de la seva davallada d'ingressos. Finalment, i en estreta relació amb l'anterior, completa aquesta tríada de treballs dedicats a les senyories de la Catalunya Vella l'article de Lluís Sales, que estudia el funcionament de les institucions jurisdiccionals en la gestió dels conflictes a l'entorn de les rendes feudals a la batllia de Caldes de Malavella, que formava part de l'anomenada baronia de Llagostera a mitjan segle XIV. Prenent com a referència un conjunt extraordinari de documentació, integrat per registres de la cort del batlle i protocols notariais, l'autor analitza els litigis de caràcter civil generats per l'impagament o per desacords sobre les rendes que es satisfien a la circumscripció jurisdiccional esmentada. Després de reconstruir una mostra de 79 masos i les seves senyories, es compara la freqüència amb la qual els habitants d'aquests masos van acudir a la cort del batlle i per quina raó van fer-ho. En darrer lloc, es deté a analitzar els casos que reflecteixen els conflictes entre els pagesos de mas i els seus senyors, especialment d'aquelles senyories diferents a la del senyor jurisdiccional. Els conflictes estan tots ells relacionats amb el pagament de la renda feudal i de les exaccions vinculades amb els mals usos. Aquesta dada és especialment rellevant perquè constata, contràriament al que s'havia pensat, que els senyors dels masos renunciaren a resoldre per autoritat aquests conflictes i recorregueren regularment a les instàncies jurisdiccionals. Així mateix, l'article acredita que la *districtualització* de la jurisdicció per part del rei o dels barons suposà (també) un revulsiu a la integració institucional i econòmica del territori amb la resta del país, alhora que posa de manifest la capacitat i habilitat de les classes populars durant la baixa Edat Mitjana per interactuar amb les diferents formes de justícia al seu abast.

Finalment, una menció a part mereix un darrer treball inclòs en aquest volum, que marca el camí cap a una nova via de recerca en els nostres estudis sobre renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval: la reflexió historiogràfica. Efectivament, tot i estar latent en gairebé tots els treballs esmentats, no podem sinó reconèixer que cal dedicar encara més esforços a analitzar les bases historiogràfiques sobre les quals s'assenta la història econòmica, en general, i la de la fiscalitat, en particular, al nostre país. I, per fer-ho, una bona manera de començar és estudiant la figura de qui sens dubte en fou el pioner: Antoni de Capmany i de Montpalau (1742-1813). Així ho fa Ramon Grau, que contextualitza i fa una dissecció precisa de l'obra de l'autor setcentista, posant en relleu el rigor de la metodologia emprada per

Capmany i la seva influència en la historiografia posterior; incloent-hi, entre d'altres, Pierre Vilar. Un especial interès té, en el nostre cas, la hipòtesi formulada en les *Memorias históricas* sobre el cercle virtuós generat per la convergència entre l'activitat econòmica de la societat urbana i les empreses bèl·liques de la casa reial durant la baixa Edat Mitjana. Aquesta hipòtesi, tal com bé adverteix Grau, va ser plantejada en un context polític determinat, oferint implícitament l'energia de Barcelona als projectes imperials de la dinastia borbònica i amb la voluntat d'integrar-se en la cort i d'influir en la política del moment.

Aquestes i altres consideracions apareixen en l'article esmentat que, en darrera instància, fa palesa una de les màximes que van guiar la recerca de Capmany i, en certa manera, també la de l'homenatjat en aquesta obra: cal desconfiar de les extrapolacions fetes, de manera molts cops lleugera, a partir de les fonts narratives i seguir aprofundint en l'estudi de la ingent massa documental conservada en els nostres arxius per tal de reconstruir, amb fonament, les relacions entre la societat catalana i la institució monàrquica a les darreries de l'època medieval.

Per tal d'acabar d'il·lustrar tot el que s'ha dit en aquesta presentació, al final del llibre s'ha decidit adjuntar-hi una relació dels projectes, llibres editats i publicacions de l'homenatjat. Tot plegat, en mostra de reconeixement, pels anys que ha dedicat a fer avançar la investigació al nostre país així com per l'inestimable llegat, material i humà, que ens deixa.